

XIX. Yüzyılda Anadolu'dan Güney Afrika'ya Tiftik Keçisinin Yasal ve Kaçak Sevkiyatı

Legal and Illegal Shipments of Angora Goat From Anatolia to South Africa in the XIXth Century

Seda Tan*

Özet

XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Ankara ve yöresinin başlıca gelir kaynağını teşkil eden tiftikli kumaşlar, Sanayi Devrimi'ni takip eden süreçte dokuma endüstrisinde gerçekleşen büyük atılımla birlikte Avrupa piyasalarında gördüğü rağbeti kaybetmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren dış piyasalarda talebin önce tiftik ipliğine ve tedricen ham tiftiğe yönelmesi, dokuma tezgahlarının kapanmasına ve sektörün büyük gelir kaybı yaşamasına sebep olmuştur. Buna rağmen Ankara ve yöresi tiftik ipliği ve sonraki süreçte ham tiftiğin satışından bir süre daha kazanç temin edebilmiştir. Ancak XIX. yüzyıl başlarında tiftik keçilerinin farklı iklim ve coğrafyalarda yetiştirilir olması Osmanlı tiftik tekelinin kırılmasına ve Anadolu topraklarının tiftik üretim ve ticaretindeki ayrıcalıklı konumunu tamamen yitirmesine neden olmuştur. Uygulamaya konan ihraç yasakları ile yerli üreticinin rekabet gücü korunmaya çalışılmışsa da XX. asır başlarına dek istikrarlı bir hükümet politikası takip edilememiştir.

Anabtar kelimeler: tiftik, dokuma, Ankara keçisi, ihraç yasağı, George Getheral

Abstract

Flocculent fabrics which constituted the main source of income for Ankara and neighborhood between the XVIth-XVIIIth centuries, went out of favour seen in European markets with the big breakthrough occurred in the weaving industry in the period after the Industrial Revolution. Since the XVIIIth century in foreign markets, with the shift of demand towards first mohair yarn and gradually to raw mohair led to closure of weaving looms and experience the sector huge revenue lost. Nevertheless, Ankara and neighborhood made profit from sellings mohair yarn some more time and lint in the next period. However in the early XIXth century the breeding of Angora goat in different climates and geographies caused Ottoman to lose its monopoly on mohair and Anatolia to completely lose its privileged position. Although domestic

---

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya,
e-mail: sedatan@akdeniz.edu.tr

producers power of competitive was tried to be preserved with the exportation ban applied, a stable government policy could not be followed until the beginning of the XXth century.

Keywords: mohair, weaving, Angora goat, export ban, George Getheral

Giriş

Antikçağ'dan itibaren pek çok tüccar ve seyyahın durağı olmuş olan Ankara ve yöresinin üretim etkinlikleri ve toplumsal yaşam biçimi, XV. yüzyıldan itibaren belirginleşen bir surette tiftik üretim ve ticareti üzerine şekillenmiştir.¹ Tiftik elyafı, kullanım alanının yaygınlığı ve ekonomik getirisinin yüksekliği nedeni ile Ankara keçisi yetiştiriciliğinin başlıca sebebi olmuş ve buna bağlı olarak gelişen güçlü bir dokuma sanayi XVI-XVIII. yüzyıllar arası dönemde Ankara ve yöresinde yaşayan halka geniş iş imkanları ve canlı bir sosyal yaşam olanağı sunmuştur.² Yörede yapılan üretim XIX. asra dek Ankara'ya gelmiş olan pek çok gezgin, tüccar ya da devlet görevlisinin dikkatini çekmiştir. Bu kişiler kaleme aldıkları eserlerde veya tuttıkları resmi raporlarda Ankara sofuna ve bu kumaşa dünya çapında bir rağbet kazandıran tiftik keçisine özel bir yer vermişlerdir.³

Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Sanayi

Birkaç asır boyunca Orta Anadolu ve özel olarak Ankara yöresinin özgün doğal varlıklarından biri olarak yetiştirilmiş olan ve yetiştirilme bölgesinin ismine nispetle 'Ankara keçisi' olarak anılan tiftik keçileri diğer evcil keçi ırklarına kıyasla küçük ve narin yapılı hayvanlardır. Erişkin keçilerin ağırlıkları 30-45 kg., gövde yükseklikleri ise ancak 50-60 cm. kadardır. Tiftik; bu keçinin bedenini kaplayan kıllara verilen isimdir. Tiftik ipliği yumuşaklık, hafiflik, esneklik, dayanıklılık, kir ve toz tutmama, kolay boyanma, kolay kırılmama, ses ve ısıyı kolay geçirmeme, yıkanınca fazla çekmeme, kolay solmama, her mevsim kullanılabilir olma vb. özellikleri yanı sıra parlaklığı ve renginin ipek kadar beyaz olması nedeniyle ipekten ayırt edilmesi güç ve hemen hemen ipek kadar değerli bir hammadde olmuştur. Gösterişli elbise yapımına elverişli olduğundan gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yüksek zümrelerce büyük rağbet görmüştür. Tiftik elyafı bu özellikleriyle birlikte diğer doğal dokuma lifleri (koyun yünü, keçi kılı, deve tüyü vb.) arasında özel bir yer edinmiş ve Ankara keçisi Anadolu'da birkaç yüzyıl boyunca tiftiği için yetiştirilmiştir.⁴

¹ Gülay Webb Yıldırım, *XVIII. Yüzyılda Tiftik İpliğinin Osmanlı-İngiliz Ticaretindeki Yeri* (Doktora Tezi), Ankara, 2006, s.9,15.

² Erman Tamur, *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı Tükenen Bir Zenginliğin ve Çöken Bir Sanayinin Tarihsel Öyküsünden Kesitler*, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2003, s.1.

³ Yıldırım, *agt.*, 'Seyyahların Anlattıklarına Göre Ankara'da Sof Üretimi' başlıklı bölüm, s.14-26.

⁴ Tamur, *age.*, s.3,6, Tiftik liflerinin özellikleri hakkında ayrıca bkz. Rıza Atav, Tülin Öktem, "Tiftik (Ankara Keçisi) Liflerinin Yapısal Özellikleri", *Tekstil ve Konfeksiyon*, 2006/2, İhsan Abidin, *Tiftik-İstihalden İstihlâke Kadar*, Kader Matbaası, İstanbul, 1932, s.107,108.

XVI. asra gelindiğinde Ankara, iç ve dış pazarlara yönelik tiftikli dokumaları ile güçlü bir sanayinin merkezi konumundadır. Şehrin ve yöresinin artan öneminde coğrafi konumunun etkisi büyük olmuştur. Eskiçağlarda doğu-batı yönünde uzanan transit ticaret yolları üzerinde bulunan Ankara, Osmanlı devrinde de bu stratejik mevkiini korumuş ve Anadolu'nun üç ana kol halinde işleyen yol sisteminin merkezinde yer almıştır. Bölgenin zirai ürün çeşitliliği, bilhassa Haymana, Polatlı ovalarının hububat tarımı kapasitesi, kentte tarım dışı bir nüfusun beslenmesine olanak tanımıştır. Diğer yandan tiftik sanayinde kullanılan hammaddenin aynı kırsal bölgeden temin edilebilmesi, geniş çaplı bir ticaretin hem kent hem de ülke dışında yürütülebilmesini sağlayan önemli bir faktördür. Bu haliyle Ankara, son derece canlı bir sosyo-ekonomik yapıyı XVI. asırdan itibaren yaklaşık üç yüz yıl boyunca koruyabilmiştir.⁵

XVI-XVIII. Yüzyıllarda Ankara Tiftik Üretim ve Ticareti

Ankara'da tiftikten dokunan kumaşların en meşhuru 'softur. Bu kumaş ülke içi ve dışında büyük rağbet görmüştür.⁶ İç Anadolu'da Ankara merkez başta olmak üzere Yabanabad, Murtazabad, Çubukabad, Beypazarı, Nallıhan, Elmadağ, Kalecik, Koçhisar, Haymana, Sivrihisar, Çankırı, Tosya, Kastamonu yörelerini kapsayan belirgin sınırlar içerisinde yetiştirilen tiftik keçisinin⁷ temel yetiştirilme gayesi olan sofun, Ankara'da başta Avancıklar mahallesi olmak üzere Ayaş, Kalecik, Beypazarı, Eskişehir (Sivrihisar) ve Kastamonu (Tosya)'da dokunduğu bilinmektedir.⁸ Sofa dünya çapında şöhret kazandıran özelliklerinden önemli bir kısmı dokuma sonrası gerçekleşen işlemlerle elde edilmiş, bu da dokuma sonrası aşamada ayrı meslek gruplarının şekillenmesini sağlamıştır. Yuyucu, dokuyucu, perdahtçı (cendereci) ve boyacılar olmak üzere temelde dört esnaf grubunun faaliyetleri neticesi ortaya çıkan bu mamul,⁹ Ankara yöresinde gerçekleşen tüm esnaf faaliyetleri arasında yöresel pazarlardan çok ihracata yönelik üretimi ile ön plana çıkmıştır. Gerek yöre soflarının, gerekse Tosya, Çankırı, Sivrihisar, Kalecik, Kastamonu gibi civar yörelerden gelen ham sofların işlenerek çeşitli renk ve desenlerdeki kumaş haline gelmesinde Ankara, merkez konumunda olmuştur.¹⁰ Sof üretiminin Ankara'da tamamlanması, yerli ve yabancı tüccarlarca buradan satın alınıp sevkiyatının yapılması nedeniyle bölgenin çeşitli yerlerinden gelen tiftik ipliği de yalnız Ankara'da pazarlanmaktadır. Şehrin ihtiyacı karşılanmaksızın tiftik ipliğinin dışa çıkarılması ya da satışı yasaklanmıştır.¹¹

Tiftikli dokuma sanayinin Ankara ve civarına sağladığı ekonomik getiride, merkezi otoritenin XVII. yüzyıla dek üretim ve ihracat faaliyetlerini sıkı bir

⁵ Tamur, *age.*, s.142, Yıldırım, *age.*, s.14, Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara* (Doktora Tezi), Ankara, 2004, s.11, Besim Darkot, "Ankara", *LA. C.1*, MEB, 1997, s.444.

⁶ Tamur, *age.*, s.69, 70, Taş, *agt.*, s.11,12.

⁷ Tamur, *age.*, s.47, Taş, *agt.*, s.53, Abidin, *age.*, s.59-65.

⁸ Tamur, *age.*, s.70

⁹ Tamur, *age.*, s.70,71, Deniz Karaman, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara Sancağındaki Mâlikâne-Mukataalara Dair Bazı Bilgiler", *Bilg.* S.29, 2004, s.152.

¹⁰ Yıldırım, *agt.*, s.26

¹¹ Yıldırım, *agt.*, s.9

denetime tabi tutmasının katkısı büyüktür. Sofun dünya çapındaki rağbetinin kaynağı olan; katışıksız tiftik ipliğinden dokunması, ipliğin inceliği, dokumanın sıklığı gibi özellikleri ve sofun boyutlarına ilişkin standartların muhtelif tarihli fermanlar vasıtası ile korunduğu görülmektedir.¹² Standartların dışında kalan sofaların damgalanmaması, böylece satışlarının engellenmesi ya da bunlara devlet adına el konması gibi ağır yaptırımlarla¹³ desteklenen bu denetime lonca örgütlerinin oto kontrol sistemi de eklenince¹⁴ Osmanlı sofaları, bu üstün nitelikleri ile kapitalist gelişim öncesi Avrupa'da gördüğü itibarı uzun süre koruyabilmişlerdir.

XVI. asırdan itibaren geniş çaplı bir ticaretin konusu olan sof, yerli ve yabancı tüccarlarca yurt içinde başta İstanbul olmak üzere Halep, Bursa, Şam gibi merkezlerde ve bundan daha ziyade olarak yurt dışında Venedik ve Lehistan gibi Avrupa ülkelerinde pazarlanmıştır.¹⁵ Yerli tacirlerin sof yükleri ile birlikte yabancı ülkelere yaptıkları ticari seferlere karşılık yabancı tacirler de üretim merkezlerine kadar gelip sof satın alabilmişlerdir. Ahitnamelerin sağladığı ayrıcalıklarla Osmanlı topraklarında ticaret yapma olanağını diğer Avrupalı devletlere kıyasla daha önce elde eden Venedikliler ve akabinde Lehlilerin XVI-XVII. asırda Ankara merkezli sof ticaretinde ön saflarda yer aldıkları görülmektedir. Venedik ve Lehlilerin yerini XVIII. yüzyıla gelindiğinde önce Hollandalılar, ardından İngiliz ve Fransızlar almışlardır.¹⁶ Ankara'da hukuki haklarını koruyacak konsoloslukları bulunmayan bu devletler başlangıçta yöredeki ticari faaliyetlerini dayanışma içerisinde birbirlerini gözeterek yürütmüşlerdir. Ancak hızla değişen ticari dengeler karşısında zamanla bu bağ çözülmüş ve yerini kıyasıya bir rekabete bırakmıştır.¹⁷

¹² Tamur, *age.*, s.72-75,79,80, Tamur'un Ankara sofunun yapısal özelliklerinin korunması konusunda işaret ettiği; sofa koyun yapağısı katılmasını yasaklayan 1614 tarihli fermanla bunu yapanların meslektan men edildiklerine ilişkin yine aynı yıla ait bir hüccet örneği dikkat çekicidir. *age.*, s.73,74, Karaman ise sofaların yıkanma, perdahtlanma, boyanma ve satış işlemlerinin damga emini nezaretinde belli yerlerde yapılması zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Bu durum vergilendirmeyi ve ürün denetimini kolaylaştırmıştır. Satışların yalnızca sofçu esnafına hasredilmesi aracısız satış imkânı sunduğu gibi damgasız sof satışının engellenmesinde de etkili bir tedbir olmuştur. Esnafın himayesine ve ürünün kalitesinin korunmasına ilişkin bir diğer etkili tedbir ise sofçu esnafının ihtiyacı olan hammaddelerin teminine engel olacak nitelikteki özel tekelciliğin önlenmeye çalışılmasıdır. Deniz Karaman, "Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukataası", *Bilgi*, S.32, 2005, s.191

¹³ Tamur, *age.*, s.80.

¹⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28, S.46, 2009, s.55.

¹⁵ Rifat Özdemir, "Ankara'da Sof ve Şal Üretimi (1770-1850)", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler(25-26 Ekim 2011)*, C.2, Ankara, 2012, s.731, Tamur, *age.*, s.140.

¹⁶ Tamur, *age.*, s.140.

¹⁷ Tamur, *age.*, s. 131.

XVIII. asırda ihraç merkezlerinde ortaya çıkan değişim, ihracatın niteliğinin de paralel bir seyirle değişmesine neden olmuş, daha önce işlenmiş olarak pazarlanan tiftik, yeni taliplerin istemine bağlı olarak yarı mamul niteliğinde(bükülmüş iplik olarak) satılmaya başlanmıştır.¹⁸ Dış talebin XVIII. asırdan itibaren Fransız ve bilhassa İngiliz baskısı neticesi bükülmüş ipliğin ihracına yönelik bir seyir alması, başlangıçtan itibaren yasaklanmış olan tiftik ipliği ihracına yönelik yeni yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır.¹⁹

İzmir, XVIII. asırda dış talebe bağlı olarak tiftik ipliğine doğru bir seyir takip eden ihracatın öne çıkan liman şehridir. Başını Ermenilerin çektiği, Türk ve Rumlardan oluşan Osmanlı tebaası tacirler, ipliğin Ankara'dan satın alınması, İzmir'e nakli ve Avrupalı taliplere satılması işini yürütürlerken Avrupa tüccarları ise Osmanlı araçlarını ortadan kaldırıp bu tekeli kırma mücadelesi vermişlerdir.²⁰ Bu asrın Osmanlı-Avrupa ticari mübadelelerinde İngiltere, Fransa ve Hollanda önceleri liman şehirlerinde, daha sonra ise üretim merkezlerinde başlıca rakip devletler olmuşlardır.²¹ Bunlar, tiftik ticaretinde ortaya koydukları kıyasıya rekabetle birlikte, takip eden asırda Osmanlı dokuma sektöründe yaşanacak çözülmenin alt yapısını hazırlamışlardır.

XIX. Yüzyılda Tiftik İhracatı

Tiftiğin ihracında yaşanan dönüşüm süreci takip edildiğinde, Osmanlı tiftik sektörüne yönelik dış baskının diğer dönemlere kıyasla XIX. asırda belirgin bir surette ön plana çıktığını söylemek mümkündür. XVIII. yüzyıl ortalarında tiftikli dokumalara yönelen dış istemi, yeni asrın başında talebin direkt hammaddeye yönelmesi izlemiştir. Tiftik ürünlerine dair dış istemdeki bu köklü değişim Ankara tiftik sanayinin çöküşünü hazırlamış ve asrın gelişmelerinde bilhassa İngiltere merkezli dayatıcı ihracat politikası belirleyici olmuştur.²²

---

¹⁸ Tamur, *age.*, s.132,133, Faroqhi, söz konusu değişimin kesin çizgiler taşımayan bir niteliğinin olduğunu, uzun bir geçiş süreci yaşandığını göstermektedir. Nitekim, Fransızlar 1730'lu yıllarda Lillie, Arras, Amiens gibi şehirlerinde sofçuluk geliştikten sonra Osmanlı'dan sof ithalatını kesmişlerdir. Suraiya Faroqhi, "Onyedinci Yüzyıl Ankara'sında Sof İmalatı ve Sof Atölyeleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41, 1-4, 1982/1983 s.254,255, Güler ise ihracatın niteliğinde yaşanan değişimin etkisinin XIX. sonlarında belirgin surette görüldüğünü göstermektedir. Buna göre Ankara'da XIX. yüzyıl başlarında 5896 top şâli ve 1137 top sof ihraç edilmekte iken, 1870'lerin sonlarında Ankara sancağının ihraç kalemlerinde bu ürünler yer almamış, söz konusu ürünlerin yerini ihraç edilmiş olan 540.260 kg. ham tiftik doldurmuştur. Yusuf Güler, *Ankara Vilayeti'nde İdari Yapının, Sosyo-Ekonomik Yapıya Olan Etkileri (1880-1919)*, (Doktora Tezi), Samsun, 2007, s.141.

¹⁹ Yıldırım, yoğunlaşan iplik ihracatının yeni yasal düzenlemeleri beraberinde getirmiş olduğuna işaret etmekte ve kayıtlı hale gelen iplik ticaretinde Ankara-İzmir hattının işlek bir güzergah haline geldiğini göstermektedir, *agt.* s.9,10.

²⁰ Yıldırım, *agt.*, s.187,188, Taş, *agt.*, s.79.

²¹ Yıldırım, *agt.*, s.188.

²² Tamur, *age.*, s.147.

Sanayi Devrimi sonrası dönemde dikkat çekici bir nitelik kazanan Osmanlı tiftik sektörüne yönelik İngiliz baskısının temelinde, tiftiğin İngiliz dokuma sanayisinde arz ettiği büyük değer yatmaktadır. Yıldırım, İngiltere’de tiftiğe verilen önemin derecesinin; tiftik ipliğine uygulanan gümrük tarifelerinden ve tiftik mamullerini çalanlarla dokuma tezgâhlarına zarar verenlere uygulanan cezaların niteliğinden kolaylıkla anlaşılacağını ifade etmektedir.²³

1830’lu yıllarda İngilizlerin, gerçekleştirdikleri atılım neticesinde tiftik eğirmede makineleşmeye geçmeleri, Anadolu’nun tiftikli dokumalarından sonra bükülmüş ipliğe olan talebi dahi sonlandırmış böylece mamulden yarı mamule doğru kayan dış istem artık direkt ham maddenin talebi noktasına varmıştır. Tiftiğin dış satımında mamulden hammaddeye yönelen bu seyir, sektörün bütününde genel bir gelir kaybı yaratmış, başta dokumacılar ve nihayetinde iplik eğiricilerin tezgahları âtil kalmıştır.²⁴

İngiliz baskısı neticesi ham tiftiğe yönelen dış talep, Anadolu tiftik yetiştiricileri için başlarda göreceli bir ticari hareketlilik yaratmıştır. Afrika ve Amerika’da tiftik keçileri yetiştirilip tiftik hammaddesi yerinden temin edilinceye kadar olan süreçte Osmanlı yetiştiricilerinin dış piyasadaki talebi besleyebilmek maksadı ile gerçekleştirdikleri üretim dikkat çekici bir nicelikte olmuştur. Ancak başlangıçta kâr sağlayan bu gelişim, İngiliz ve Amerikalı rakiplerin kaliteli tiftik elyafını kendi hâkimiyet bölgelerinde temin eder hale gelmeleri ile kıymetini yitirmiştir.²⁵ Birkaç asır boyunca tiftik keçisinin tek üreticisi olan ve başlangıçta tiftikli dokuma ürünlerinden, sonraları tiftik ipliği ve dokuma sanayindeki çöküşten sonra ham tiftik satışından bir süre daha gelir temin eden Anadolu yetiştiricisi, tiftik keçilerinin yurt dışına ihracı ve başka iklimlerde yetiştirilmesi neticesinde sahip olduğu bu ayrıcalıklı konumu yitirmiştir.²⁶ Osmanlı tiftik mahsulünün üstün niteliklerinden pahalıya nasiplenen Avrupalıların türü kendi hakimiyet bölgelerinde yetiştirmek için ortaya koydukları sayısız girişimlerin neticeye ulaşması ile ortaya çıkan bu gelişim, Osmanlı tiftik sektöründe yaşanan çöküş sürecinin tamamlayıcısı olmuştur. Diğer yandan yerli yetiştiricinin tiftik keçileri yurt dışında yetiştirilir ve kaliteli tiftik temin edilir hale gelene kadar olan süreçte geleneksel üretim tekniklerini terk ederek kıl keçileri ile aşırı melezlemeye gitmeleri tiftik kalitesini düşürmüş, saf Anadolu ırkı önemli ölçüde bozulmuştur.²⁷

²³ Yıldırım, *agt.*, s.390.

²⁴ Tamur, *age.*, s.147,148. Tamur, tiftiğin ilk ham satışının 1820 yılında yapıldığını, tiftik ipliği üretim ve ticaretinin ise XIX. asır ortalarına dek korunduğunu ifade etmektedir. *age.*, s.133.

²⁵ Abidin, *age.*, s.102.

²⁶ Tamur, *age.*, s.156,157.

²⁷ Binlerce keçinin kıtalar arası naklinin dönemin koşulları dahilinde mümkün olmadığına işaret eden Abidin, İngilizlerin ve daha sonra Amerikalıların üretim için seçtikleri bölgelerde melezleme yöntemini uygulamak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Anadolu yetiştiricisi ise söz konusu uygulamanın damızlık seçiminde gerektirdiği ihtiyatı gösterememiş, bu durum, tiftik kalitesi üzerinde bir diğer temel

Osmanlı tiftik tekelinin kırılması ve türün İngiliz girişimiyle Güney Afrika'da yetiştirilmeye başlanmasına sebebiyet veren olay dizisi 1838 yılında Hint ordusuna mensup Albay Henderson'ın Türkiye'den on iki teke bir dişi keçiyi Güney Afrika'ya sevkiyle başlamıştır.²⁸ İhraç edilen tekeler satış öncesinde kısırlaştırılmışlar, bu durum ise ancak Güney Afrika'ya varıldığında anlaşılabilmiştir.²⁹ Söz konusu damızlıkların kimin eli ile kısırlaştırılmış olduğu konusu henüz netlik kazanmamıştır. Tamur bu konuda ayrıntılı bilgi vermezken Abidin, hükümetin damızlık ihracı konusunda halk üzerinde baskıcı bir politika yürüttüğünü, bu politikanın halkın tepkisine neden olduğunu ifade etmekte ve bu suretle uygulamanın yetiştirici ahalî tarafından yapıldığı yönündeki bir iddiaya açık kapı bırakmaktadır.³⁰ Port Elizabeth'e kısır tekelerle birlikte ulaşan tek dişi keçinin yolculuk sırasında yavrulması ve dünyaya gelen yavrunun erkek olması Güney Afrika'daki neslin başlangıcı olmuştur. Uzun yıllar yaşayan bu teke Caledon bölgesinde Ankara keçisi kanı taşıyan melez keçiler elde edilebilmesine olanak tanımıştır. Bunlar yerli boer keçileri ile çiftleştirilip çoğaltılmışlardır. Her ne kadar birinci basamak ıslah faaliyeti sonucu elde edilen keçilerin tiftik kaliteleri düşük olmuşsa da 1856'dan itibaren devam eden safkan Ankara tiftik keçisi ihracı ile ıslah imkanı bulan Güney Afrika melezlerinden zamanla yüksek vasıflı sürüler temin edilebilmiştir.³¹

1880'li yıllara dek Osmanlı topraklarından Ümit Burnu'na 2800 teke ihraç edildiği halde damızlık teke talebinin artarak devam ettiğini gösteren 1882 tarihli bir raporda³² bunda etkili olan iki faktör üzerinde durulmaktadır. Birincisi; yerli sürülerini tiftiğe dönüştürmek isteyen pek çok yetiştiricinin varlığıdır. İkincisi ise; tiftik yetiştiricilerinin sürülerinin kan derecesini yükseltme talepleridir. Bu tarihte Ümit Burnu'nda toplamı bir milyonu bulmuş keçi ve damızlık vasfı yüksek tekeler elde edilmiş olduğunu gösteren bu kayda bakarak tiftik yetiştiriciliğinin burada kısa zamanda kat ettiği mesafeyi anlamak mümkündür.

---

etken olan beslenme ve barınma şartlarındaki olumsuzluklar ile birlikte neslin bozulmasında belirleyici olmuştur. Abidin, *age.*, 102,103.

²⁸ Abidin, *age.*, s.76

²⁹ Tamur, *age.*, s.152.

³⁰ Abidin, *age.*, s.52.

³¹ Tamur, *age.*, s.152,153, Karabel, İngilizlerin 1860-1868 döneminde ithal ettikleri damızlıkların Güney Afrika'daki yetiştiriciliği kuvvetlendirici büyük çaplı ithalatlar olduğunu ifade etmektedir. Salih Karabel, "Türk Tiftik Yetiştirilmesinin Tarihçesi, Bugünkü Durumu ve Dünya Tiftikleri Arasındaki Mevkii", *Tiftik Semineri, Bursa 14-16 Haziran 1965*, Sümerbank Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi Eğitim Bürosu Yayınları, S.32, s.8, Tamur, 1868-1881 tarihlerinde Anadolu'nun Güney Afrika'ya olan ihracatının sürdüğünü nakletmektedir. Ancak bu ikinci dönem ihracatta yer alan hayvanların tiftik kaliteleri daha düşük olmuştur. *age.*, s.154.(C.Schreiner'in *The Angora Goat* adlı eserinden nakledilmektedir.)

³² Ziraat Heyet-i Fenniyesi Başkanı Aram Efendi tarafından 1882 tarihinde hazırlanan layiha; BOA.A.MKT.MHM. 727-6.

Güney Afrika'da yaşanan gelişimde doğal koşulların uygunluğu, veteriner hekimliğin verilerinden etkin bir biçimde faydalanılması ve ihracatın deniz yoluyla yapılması nedeniyle hayvan başına düşen masrafın nispi azlığı gibi faktörlerin etkisi büyüktür. Öte yandan söz konusu rapor, girişimcinin vergi muafiyetinden yararlandırılmak ve düzenlenen sergiler vasıtasıyla ödüllendirilmek gibi teşvik tedbirleriyle hükümet tarafından da önemli ölçüde desteklendiğini göstermektedir.³³

Güney Afrika'daki koşullarla karşılaştırıldığında İç Anadolu'da yapılan üretimin XIX. yüzyıla gelindiğinde iptidai bir yapıda kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki; türün ıslahına yönelik bir numune ağılı kurulması önerisi ancak 1892 senesinde zikredilmiş,³⁴ 1898 senesinde uygulama sahasına konan proje bu konuda kurumsal nitelikteki ilk girişim olmuştur.³⁵ Dönemin kayıtları, bu tarihlere kadar bilhassa salgın vakalarında yeterli düzeyde ve tıbbi nitelikte tedbirlerin alınmaması nedeni ile yetiştiricinin çaresiz kaldığını ve büyük kayıplar yaşadığını göstermektedir. Güney Afrika örneğine kıyasla daha ağır iklim ve coğrafya koşulları ile mücadele etmek durumunda olan Anadolu yetiştiricisinin beslenme ve barınmaya yönelik masraflarının da buna paralel bir gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür.³⁶

XIX. yüzyıl sonlarında, neslin muhafazasında ve üretimde yetiştiricinin kişisel gayretinin ön planda olduğu kanaatini doğuran veriler, geleneksel normlarla korunmaya çalışıldığı anlaşılan üretim düzeninin, tabii koşulların ve ilkel barınma-beslenme şartlarının yıpratıcılığından çok 1838 sonrası sergilenen hükümet politikaları nedeni ile erozyona uğradığını ve bu durumun yetiştiricinin ragbetini kıran başlıca faktör olduğunu düşündürmektedir.

Başta vergilendirme yönteminin zaaflarından kaynaklanan problemler, yetiştiriciyi şevkten düşüren, onu tüccarın eline mahkum eden uygulamalar olmuştur. Örneğin; ağnam resminin nisanda toplanması ve bu vakitte köylünün elinde nakit bulunmaması, yetiştiriciyi tüccara borçlanmaya ve mahsul elde ettiğinde ürününü yine bu tüccara düşük fiyatla satmaya mecbur etmiştir.³⁷ Böylece yetiştiricinin emeğinin çeşitli araçlar vasıtası ile birçok kere ucuza kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Tiftik yetiştiricisi ahalinin tüccar karşısındaki bu mağduriyetini izale edememekten başka XIX. asır hükümetlerinin özellikle ihraç konusunda

³³ BOA.A.MKT.MHM. 727-6.

³⁴ BOA.A.MKT.MHM. 727-6.

³⁵ Bahsi geçen Numune Ağılı, Ankara numune Tarlası ve Çoban Mektebi dahilinde tiftik keçilerinin ıslahı maksadı ile 1898 yılında faaliyete başlamıştır. Özkan Keskin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi", *OTAM* 28/Güz, 2010, s.92,99.

³⁶ BOA.A.MKT.MHM. 727-6.

³⁷ BOA.A.MKT.MHM. 727-6.

sergiledikleri istikrarsız politika, sektörün başlıca problemi olmuştur. Tiftik keçileri Anadolu topraklarından yapılan sevkiyatla 1840'lardan itibaren yurt dışında yetiştirilir hale gelmesine ve bunun direkt sonucu olarak yerli dokuma sanayi rekabet gücünü yitirmesine rağmen Osmanlı hükümeti damızlık tiftik keçisi ihracatına yönelik yasak kararını ancak 1881 tarihinde uygulamaya koyabilmiştir.³⁸ İhraç yasağı, her ne kadar geç alınmış bir tedbirse de, geçerli olduğu tarihten itibaren Güney Afrika, Amerika ve son yıllarda Avustralya'da yetiştirilmeye başlamış olan türün, Anadolu'nun safkan keçileri ile ıslahı ve tiftik veriminin yükseltilmesi olanağını ortadan kaldırmıştır. Bu durum Osmanlı hükümetinin, yasağın kaldırılması veya satın almılara izin verilmesi yönünde büyük bir dış baskıya maruz kalmasına neden olmuştur. Bu konuda en ısrarcı davranan devlet İngiltere'dir.³⁹ Yasağın uygulamaya konmasının ardından İngiliz hükümeti aynı yılın Eylül ayında sefaret vasıtası ile yasağın lağvı talebinde bulunmuştur.⁴⁰ İhraç yasağı idame ettirilmekle birlikte İngiliz tüccarlar -ahalinin tepkisine rağmen- 1882 senesinde Sultan Abdülhamid'in iradesi ile damızlık temin edebilmişlerdir.⁴¹

Yasak hükümleri, damızlık tiftik keçilerinin ihracına yönelik her türlü dış baskıya karşın 1889 yılına dek prensipte korunmuştur. İhraç yasağının mahiyetine ilişkin 1883 tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre söz konusu süreçte tiftik keçilerinin vapur acenteleri vs. vasıtası ile nakliyatının yapılması da yasak kapsamında olmuştur. Osmanlı sınırları dahilinde bir iskeleden başka bir iskeleye nakliyatı engelleyen bu hükmün ihraç yasağı kapsamına alınmasında, deniz sevkiyatının istismara daha müsait bir yol olmasının önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Nitekim 1880'li yıllara ait belgeler, kara yolu ile sevkiyatlarında herhangi bir yasal kısıtlama olmayan ve bir vilayetten diğer bir vilayete kolaylıkla sevk edilebilen tiftik keçilerinin bu serbestiye dayanarak ve 'İstanbul'a sevk oldukları' bahanesi ile yurt dışına kaçırıldıklarını göstermektedir. Bilhassa damızlık niteliğindeki keçilerin küçük ve dikkat çekmeyecek kabileler halinde yurt dışına kaçırılmalarında tercih edilen bir yöntem olduğu anlaşılan bu tip sevkiyat, deniz yolu ile nakli yasaklayan hükmün ne derece uygulandığı sorusunu hatıra getirmektedir. Zira, aynı dönemde Kastamonu Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne ulaşan bir ihbarda, damızlık tiftik keçilerinin yerli ve yabancı vapur acenteleri vasıtası ile İnebolu iskelesinden yurt dışına kaçırılmakta oldukları bildirilmektedir. Yerel gümrük idaresinin kaçakçılığa yönelik temel tedbir olarak nakledilecek hayvanın kıymeti üzerinden %20 oranında teminat akçesi uygulaması ile yetinmekte olduğunu gösteren bu örnek, deniz sevkiyatına ilişkin yasak hükmünün katı surette uygulanmadığının

³⁸ Tamur, *age.*, s.148.

³⁹ Tamur *age.*, s.148, Keskin, *agm.*, s.741.

⁴⁰ BOA.A.MKT.MHM. 727-6.

⁴¹ Abidin, *age.*, s.52. Abidin, söz konusu iradeyi Abdülaziz'in emri olarak göstermekte ise de bu kronolojik olarak mümkün görünmemektedir.

tespitine olanak tanımaktadır. Söz konusu uygulamanın dayanağını, kapsamını ve hangi iskelelerde uygulanmakta olduğunu, eldeki sınırlı veriler ile belirlemek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, kaçak sevkiyatın göze alındığı durumlarda, temin edilecek kâr ile kıyaslandığında cüzi bir orana işaret eden teminat akçesi bedelinin kolaylıkla gözden çıkarılabileceği tahmin edilebilir. Nitekim bu durum Kastamonu valiliğinin ihbarında açıkça dile getirilmiş ve kaçakçılığın önlenmesi için tiftik keçilerinin yurt içinde her türlü sevkiyatının yasaklanması öngörülmüştür.⁴²

Anadolu'nun saf ırkının korunması ve yerli tüccarın rekabet gücünün artırılmasında 1880 sonlarına dek en önemli tedbir olmuş olan ihrac yasağı, 1889 senesinde ticaretin geliştirilmesi ve serbesti esasının temini anlayışı doğrultusundaki 12 Mayıs 1889 tarihli irade neticesinde lağvedilmiştir.⁴³ Neslin muhafazasına ilişkin genel kaideyi ahalî aleyhine bozan ve ansızın alınan bu karar, üretim merkezlerinde yoğun bir tepki ile karşılanmıştır. Kastamonu tiftik yetiştiricileri, yasağın kaldırılması üzerine yaşadıkları mağduriyeti ifade eden arzularını direkt Yıldız Sarayı'na iletirlerken, Ankara'dan gelen 'yasağın idamesi' talebinin temel gerekçesini yine yetiştiricinin mağduriyeti konusu teşkil etmiştir.⁴⁴ Ankara Vilayet Meclisi'nin ilgili mazbatasında, ihrac yasağı ile birlikte rekabet gücü nispeten yükselmiş olan yerli yetiştiricinin, yasak kararının lağvı üzerine tiftiğin birim fiyatının yeniden düşmesi yönünde duydukları endişe dile getirilmiş ve yasağın idamesi talep edilmiştir.⁴⁵

1889 senesine kadar cari olmuş olan ve bu süreçte yerli keçilerle melezleme, iklim değişikliği vb. etkenlerle bozulan Güney Afrika'daki tiftik sürülerini belli aralıklarla Anadolu'nun safkan ırkı ile ıslah mecburiyeti hisseden İngilizlerin damızlık ihracına nispi bir kısıtlama getiren ihrac yasağı⁴⁶, Ankara ve Kastamonu yetiştiricilerinin ısrarları neticesi 2 Eylül 1889 tarihli irade ile tekrar uygulamaya konmuştur.⁴⁷

Yasak hükümlerinin muhafazası ve kaçak surette yapılan ihracatın önüne geçilmesine ilişkin muhtelif tarihlerde alınan 'tekid' kararlarına karşın,⁴⁸ 1889

⁴² BOA.ŞD. 574-29.

⁴³ BOA.İ.MMS. 104-4448

⁴⁴ BOA.İ.DH. 1143-89155, BOA.İ.MMS. 107-4568, BOA.DH.MKT. 1651-15.

⁴⁵ BOA.İ.MMS. 107-4568.

⁴⁶ Özkan Keskin, "Ankara Keçisinin Islahına Yönelik Tedbirler", *Tarihî Ankara Uluslar arası Sempozyumu, Bildiriler(25-26 Ekim 2011)*, C.2, Ankara, 2012, s.740.

⁴⁷BOA.MV. 47-6, BOA.İ.MMS. 107-4568. Karar 10 Eylül 1889 tarihli genelge ile vilayetlere ve gümrük müdürlüklerine bildirilmiştir. BOA.DH.MKT. 1659-81.

⁴⁸ Örneğin, Sadaret'in 6 Aralık 1894 tarihli buyrulduşunda Ankara vilayetine senelik getirisi 600.000 Osmanlı lirasından 15.000-20.000 liraya kadar düştüğü ifade edilen tiftik ticaretinde yaşanan gerilemenin nedeninin İngilizlerin Ümit Burnu'nda icra ettikleri üretim olduğu teyit edilmekte ve Anadolu yetiştiricisinin rekabet gücünün korunabilmesi için İngilizler vasıtası ile Güney Afrika'ya yapılacak her türlü sevkiyatın 15-20 sene kadar

sonrası süreçte de tiftik keçilerinin yasal olmayan yollarla ihracı devam etmiştir.⁴⁹ Bununla birlikte söz konusu dönemde dikkat çekici niceliklerdeki toplu ihracatlar, Osmanlı hükümetinin dış baskılar neticesi verdiği özel izinlere binaen yapılan 'istisnai suretteki' sevkiyatlar olmuştur.⁵⁰

Bu gibi ihracatların tipik örneklerinden biri; İngiliz tebaası tacir George Getheral'ın 1895-1900 arası dönemde gerçekleştirdiği sevkiyatlar teşkil eder.

Getheral'ın tespit edilebilen ilk girişimi 1892 yılına aittir. 100 adet keçinin ihracı talebi, Eylül 1889 tarihli ihraç yasağı kararına binaen reddedilmiştir.⁵¹ Getheral, 1895 senesinde bu kez 500 adet keçinin sevki için Osmanlı hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu talep Meclis-i Vükela'nın onayı ile kabul olunmuşsa da uygulamanın istisna teşkil etmesi esas alınmış ve ilgili irade ile tiftik keçilerinin bu tarihten sonra yapılacak her türlü ihracatı yasaklanmıştır.⁵²

Abidin, 1895 tarihindeki bu girişimi eserinde zikretmiş, ancak ihracatı gerçekleştiren tüccarı Mike isminde Ermeni asıllı bir şahıs olarak göstermiştir.⁵³ Bununla birlikte arşiv kayıtları, adı geçenin George Getheral'ın Türkiye'deki aracısı olduğunu ve satın alımları bu şahsın gerçekleştirdiğini göstermektedir.⁵⁴

Ihracatın niceliğine binaen 1895 sevkiyatı hükümet tarafından dikkatle takip edilmiş, Ankara ve Kastamonu valilikleri ile ilgili gümrük birimleri, rakamın 500'ün üzerine çıkmaması konusunda uyarılmıştır.⁵⁵ Satın alımların Ankara ve Kastamonu'da mülki birimlerce titizlikle takibi sonucu Getheral'ın, aracısı Mike vasıtası ile Kastamonu'dan 67 adet keçi temin ettiği, İstanbul'a nakledilmek üzere Mihaliç-Sarköy İstasyonu'na getirilen keçilerin sayısının aniden 166'ya çıktığı tespit edilmiştir. Yerel gümrük idarelerinin kayıtları arasındaki bu tutarsızlık şüphe uyandırmış, konunun soruşturulması için Ankara valiliğine emir verilmiştir.⁵⁶ Nisan ayında yaşanan bu gelişmenin nedeni hakkında daha eski tarihli bir kayda bakarak fikir yürütmek mümkündür. Buna göre Getheral, aynı yılın Ocak ayında Ermeni olması muhtemel Artin isminde birinin eşliğinde Kastamonu'da bulunmuş ve bu süre zarfında ellerinde bol miktarda tiftik keçisi bulunduğu bilinen bazı Ermeni gruplar ile görüşmüştür.

önüne geçilmesi gerekli bulunmaktadır. Bu nedenle Dahiliye Nezareti'ne ihraç yasağının Ankara ve civarı ile sınırlı kalmaması ve sahillerden yapılacak kaçak suretteki sevkiyatın engellenebilmesi için ilgili birimlerin uyarılması emredilmiştir. BOA.DH.MKT. 2069-7

⁴⁹ Tamur, kaçak suretteki ihracatın sınırlı olduğunu kaydetmektedir. Tamur, *age.*, s.148, 167. Keskin, kaçak surette sevkiyatın önüne geçilebilmek için resmi emirlere ek olarak gazetelere ilan verilerek ihraç yasağının hatırlatıldığını ve bu suretle yasağın kalktığına ilişkin söylentilerin önüne geçilmesinin sağlanmaya çalışıldığını ifade etmektedir. Keskin, *agb.*, s.741.

⁵⁰ Keskin, *agb.*, s.741.

⁵¹ BOA.DH.MKT. 2035-72.

⁵² BOA.DH.MKT. 380-31.

⁵³ Abidin, *age.*, s.52.

⁵⁴ BOA.DH.MKT. 380-31.

⁵⁵ BOA.DH.MKT. 380-31.

⁵⁶ BOA.DH.MKT. 2074-32.

1895 sevkiyatına ilişkin resmi yazışmalar takip edildiğinde, sevkiyat izninin temininden önce yaşanmış olduğu anlaşılan bu görüşme resmi makamların dikkatinden kaçmamış ve konunun takibi emredilmiştir. Yıldız Sarayı'ndan gelen emre binaen arz olunan cevabi yazıda Ankara valisi Memduh Paşa, Getheral'ın bu görüşme neticesinde Ermenilerden gizlice damızlık temin etmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu bildirmiştir.⁵⁷ Ele alınan iki örneğe bakarak Getheral'ın, sevk izninin alınmasından önce Kastamonu yöresinden hayvan teminine başlamış olduğunu düşünmek mümkündür. Bu olasılık, Ankara'da birdenbire ortaya çıkan 100 kadar keçinin ne zaman ve nasıl temin edilmiş olduğu konusundaki belirsizliği de aydınlatacak niteliktedir. Yerli yetiştiricinin damızlık satışına karşı son derece duyarlı olması nedeni ile sevkiyatın esas gayesini teşkil eden döl verimi yüksek hayvanların teminine Ermeni tüccarların elinde bulunan hayvanların kaynak olmuş olması ihtimali yüksek gözükmemektedir. Nitekim her iki tarihte de Getheral, bunlarla teması kolaylaştıracak Ermeni asıllı araçlardan yararlanmıştı. Artin ismindeki Ermeni refakatinde 1892 tarihinde kurulan temasa ilişkin mevcut bilgiler, Ankara valisinin ihbar vesikasının muhteviyatı ile sınırlı kalsa da, Ermeni Mike'nin 1895 yılında resmi yollardan sevkiyatı yapılan hayvanların satın alıcısı olduğu, dönemin kayıtlarında açıkça gösterilmektedir.

1895 sevkiyatına ilişkin bu görüşleri teyit eder nitelikteki bir başka argüman, Üstar'ın bir eserinde yer verdiği, Getheral'ın Güney Afrika'ya yapmış olduğu bir sevkiyata bizzat katılmış olan Musa isimli bir şahsın ifadeleridir. Dönemin resmi yazışmalarında 1895 yılı sevkiyatı toplamı 223 adet olarak gösterilmekte iken, söz konusu kişi, Getheral'ın yabancı alıcılarla 500 keçi üzerinden sözleşme imzalandığını ve anlaşma gereği Port Elizabeth'e 1895 senesinde 500 hayvanın teslim edilmiş olduğunu göstermektedir.⁵⁸ Bu ifadenin sahil olduğu varsayıldığında, resmi kayıtlara girmeyen 200'ün üzerinde hayvanın yasadışı yollardan sevk olunduğunu kabul etmek gerekecektir ki bunun da yerli üretici veya tüccardan temin edilmiş olması ihtimali oldukça düşüktür.

Niceliği tam olarak tespit edilememekle birlikte 1895 sevkiyatının Ankara yöresinde tiftik keçisi yetiştiriciliği ve tiftik mahsullerinin ihracatı ile uğraşan yerli halk tarafından büyük tepki ile karşılandığı anlaşılmaktadır. Bölgenin önde gelen tüccarları tarafından kaleme alınan dilekçelerde, Anadolu yetiştiriciliğinin, İngilizlerin bu tip sevkiyatları vasıtası ile tecdid-i nesil imkanı bulan Güney Afrika sürülerinin kalitesi ile boy ölçüşemeyecek vaziyete geldiği hatırlatılmış ve sektörün devamlılığının temini için yasak hükümlerinin aynen uygulanması talep edilmiştir.⁵⁹

Abidin, hükümetin özel izni ile yapılan bu tarz sevkiyatların yerli üreticinin büyük tepkisine neden olduğunu teyit etmekte ve yetiştiricinin hoşnutsuzluğunun daha önce 1878 ve 1882 yıllarında mahalli hareketlere

⁵⁷ BOA.Y.PRK.UM. 31-52.

⁵⁸ Faik Üstar, *Tiftik ve Tiftikçiliğimiz*, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1940, s.20.

⁵⁹ BOA.Y.MTV. 126-74.

dönüşmüş olduğu bilgisini vermektedir.⁶⁰ Abidin'e göre 1898 senesinde de benzer bir durum yaşanmış, Getheral adına Ankara'ya bir kez daha damızlık satın almak üzere gelmiş olan Ermeni Mike, ahali tarafından yöreyi terke zorlanmıştır.⁶¹ Dönemin resmi kayıtları Getheral'ın, 1895 tarihli izne binaen 1898 senesinde bir sevkiyat daha yapmak üzere girişimde bulunduğunu doğrulamaktadır. Bu kez 60 keçinin ihracı için hükümet nezdinde yaptığı başvurular, elde etmiş olduğu iznin bir senelik olduğu gerekçesi ile uzunca bir müddet geçiştirilmiştir.⁶² Arşiv belgelerinden akıbetini tespit edemediğimiz bu girişimin neticesi hakkında Üstar'ın bahsi geçen söyleşisi aydınlatıcı olmuştur. Buna göre yabancı alıcılar ile bir kez daha 500 keçinin satışı üzerine anlaşma imzalamış olan Getheral, yerli halkın tepkisine rağmen 1898'de Güney Afrika'ya 61 keçi daha nakletmeyi başarmıştır.⁶³

George Getheral, yerli yetiştiricinin hoşnutsuzluğuna karşın 1899 senesinde Osmanlı hükümetinden 100 keçinin daha ihracına izin temin edebilmiştir.⁶⁴ Bu izne binaen satın alınan hayvanların sevki, Osmanlı hükümeti ile olan bağlarını kısmen korumakta olan Kıbrıs Adası üzerinden yapılmaya çalışılmıştır.⁶⁵

1899 sevkiyatı Getheral'ın resmi kayıtlara geçmiş olan son sevkiyatıdır. Bu sevkiyatta adı geçene kimin/kimlerin aracılık etmiş olduğunu ve sevki yapılan hayvan sayısını tespit etmek mümkün olamamıştır. Bununla birlikte Getheral'ın 1895-1899 yıllarını kapsayan kısa dönemde gerçekleştirdiği sevkiyatların, niceliğine binaen, ihraç yasağı kararının ardından Osmanlı hükümetinin göz yumduğu sayılı sevkiyattan en önemlilerini teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Uygulanmasında büyük titizlik gösterilen yasağa rağmen, bu nicelikte bir sevkiyata izin verilmesi, İngiltere'nin sefaret vasıtası ile Osmanlı hükümeti nezdinde yoğun bir baskı uyguladığını düşündürmektedir. Avusturya hükümetinin 1894 yılında 32 adet tiftik keçisi ihracı talebinin, ancak 2'ye indirilmesi üzerine kabul edilmiş olduğuna bakılacak olursa⁶⁶, 1895-1899

---

⁶⁰ 1878 ve 1882 sevkiyatları halkın tepkisine rağmen Sultan Abdülhamid'in iradesi ile gerçekleşmiştir. 1878 sevkiyatında 150 adet damızlık keçi yurtdışına çıkarılmıştır. Abidin, 1882 sevkiyatının halkın tepkisine rağmen Sultan Abdülhamid'in iradesi ile gerçekleştiğini ifade etmektedir. Abidin, *age.*, s.52, Üstar, *age.*, s.5.

⁶¹ Abidin, *age.*, s.52.

⁶² BOA.BEO. 1135-85111.

⁶³ Musa adlı şahsın bizzat bulunduğu 1898 yılı sevkiyatına dair söyleşiden; "...Ben o zaman George Getheral müessesesinde çalışıyordum. Sultan Abdülhamit devri idi. George Getheral Ankara, Yozgat ve sair yerlerden topladığı 500 kadar tiftik keçisini benden evvel bir başkası ile Cenubi Afrika'ya göndermişti. Benimle de ikinci bir parti göndermek üzere gene yabancı alıcılarla bir mukavele imzalamıştı. Mukavele mucabince 500 tiftik keçisi göndermesi icap ederken Ankara'dan bin bir müşkülâtila ve gizli olarak 61 tane keçi temin edilmişti..." (naklen) Üstar, *age.*, s.20.

⁶⁴ BOA.BEO. 1333-99928.

⁶⁵ Keskin, *agb.*, s.741.

⁶⁶ Keskin, *agb.*, s.741.

sevkiyatlarının niceliği ancak İngiliz nüfuzunun etkisi ile açıklanabilir. George Getheral'ın, yalnız 1895 ve 1898 seneleri için yabancı alıcılar ile 1000 keçinin satışı üzerine anlaştığını gösteren kayıtlar hatırlanacak olursa, Anadolu'dan 300'e yakın keçinin temin edilebilmiş olmasına bakarak, neslin muhafazasında yerli yetiştiricinin direncinin belirleyici bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Anadolu'nun kendine münhasır varlıklarından biri olan tiftik keçisi, XVI-XVIII. yüzyıllar arası dönemde bilhassa Ankara ve çevresinde tiftiğe dayalı güçlü bir dokuma sanayinin bölge halkının sosyal ve ekonomik yaşamlarını şekillendirmesinde başlıca etken olmuştur. Tiftik elyafının yapısal özellikleri, dökümlü ve gösterişli elbise yapımına elverişli kumaşlar dokunmasına olanak tanımış, yüksek zümrelerce beğeni toplayan tiftikli kumaşlar bu nitelikleri ile XVI. asırdan itibaren Avrupa'da büyük bir rağbetin konusu haline gelmişlerdir. Yaklaşık iki asır boyunca bu belirgin niteliğini koruyan Ankara ve çevresinin tiftiğe dayalı gelişmiş dokuma sanayi, XVII. yüzyıldan itibaren Batı'da meydana gelen sektörel gelişimden direkt olarak etkilenmiş ve Anadolu'nun tiftikli dokumaları dış piyasalarda alıcı bulamaz hale gelmiştir. Bilhassa İngiltere merkezli dayatıcı ihracat politikası, Osmanlı tiftiğine yönelik dış talebin önce tiftik ipliğine ve daha sonra işlenmemiş(ham) tiftiğe yönelmesine neden olmuştur. Süreç, kumaş dokuyucuları başta gelmek üzere sektörün bütününde genel bir gelir kaybı yaratırken XIX. asrın ilk yarısında tiftik keçilerinin farklı coğrafyalarda yetiştirilir hale gelmesi ile de Osmanlı hükümeti tiftik yetiştiriciliği ve ticaretindeki ayrıcalıklı konumunu kaybetmiştir. Yetiştirici ve tüccarın mağduriyeti ihraç yasakları ile giderilmeye çalışılmış, bununla birlikte XX. asır başlarına dek istikrarlı bir politika takip edilememiştir. İhraç yasakları ile bilhassa damızlık niteliğindeki keçilerin yurtdışına çıkarılmasına engel olunmaya çalışılmışsa da özellikle büyük çaplı ihracatlar hükümetin verdiği özel izinler ve istisnai suretteki padişah emirleri neticesinde gerçekleşmiştir.

Kaynakça

a) Arşiv Kaynakları

- BOA.A.MKT.MHM.** 727-6.
BOA.BEO. 1135-85111.
BOA.BEO. 1333-99928.
BOA.DH.MKT. 380-31.
BOA.DH.MKT. 1651-15.
BOA.DH.MKT. 1659-81.
BOA.DH.MKT. 2035-72.
BOA.DH.MKT. 2069-7.
BOA.DH.MKT. 2074-32.
BOA.İ.DH. 1143-89155.
BOA.İ.MMS. 104-4448.
BOA.İ.MMS. 107-4568.
BOA.MV. 47-6.
BOA.ŞD. 574-29.
BOA.Y.MTV. 126-74.
BOA.Y.PRK.UM. 31-52.

b) Eserler ve Makaleler

- ATAV, Rıza- Tülin Öktem, "Tiftik (Ankara Keçisi) Liflerinin Yapısal Özellikleri", *Tekstil ve Konfeksiyon*, 2006/2, İhsan Abidin, *Tiftik-İstihalden İstiblake Kadar*, Kader Matbaası, İstanbul 1932, (s.105-109).
- DARKOT, Besim, "Ankara", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, MEB, 1997.
- FAROQHI, Suraiya, "Onyedinci Yüzyıl Ankara'sında Sof İmalatı ve Sof Atölyeleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41, 1-4, 1982/1983 (s.237-259).
- GÜLER, Yusuf, *Ankara Vilayeti'nde İdari Yapının, Yöredeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Olan Etkileri (1880-1919)* (Doktora Tezi), Samsun 2007.
- KARABEL, Salih, "Türk Tiftik Yetiştirilmesinin Tarihçesi, Bugünkü Durumu ve Dünya Tiftikleri Arasındaki Mevki", *Tiftik Semineri, Bursa 14-16 Haziran 1965*, Sümerbank Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi Eğitim Bürosu Yayınları, S.32.
- KARAMAN, Deniz, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara Sancağındaki Mâlikâne-Mukataalara Dair Bazı Bilgiler", *Bilgi*, S.29, 2004, (s.139-176).
- _____, "Şer'iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukataası", *Bilgi*, S.32, 2005, (s.179-222).

- KESKİN, Özkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi”, *OTAM* 28/Güz, 2010, (s.87-106).
- _____ “Ankara Keçisinin Islahına Yönelik Tedbirler”, *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu, Bildiriler(25-26 Ekim 2011)*, C.2, Ankara 2012, (s.737-746).
- ÖZDEMİR, Rıfat, “Ankara’da Sof ve Şal Üretimi (1770-1850)”, *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu, Bildiriler(25-26 Ekim 2011)*, C.2, Ankara 2012, (s.729-735).
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28, S.46, 2009, (s.53-69).
- TAMUR, Erman, *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı Tükenen Bir Zenginliğin ve Çöken Bir Sanayinin Tarihsel Öyküsünden Kesitler*, Ankara Ticaret Odası, Ankara 2003.
- TAŞ, Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara*, (Doktora Tezi), Ankara 2004.
- ÜSTAR, Faik, *Tiftik ve Tiftikçiliğimiz*, Üniversite Kitabevi, İstanbul 1940.
- WEBB YILDIRMAK, Gülay, *XVIII. Yüzyılda Tiftik İpliğinin Osmanlı-İngiliz Ticaretindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Ankara 2006.